

*Макаров І. М.,
викладач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету*

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Анотація. У статті розглядається проблема визначення системи принципів міжнародного приватного права. Робиться висновок про наявність трьох рівнів у системі принципів міжнародного приватного права.

Ключові слова: принципи міжнародного приватного права, автономія волі, найбільш тісний зв'язок, публічний порядок.

Постановка проблеми. Незважаючи на довготривалість створення спеціального закону, який би регулював колізійні питання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, на сьогоднішній день прийнятий у 2005 році Закон України «Про міжнародне приватне право» не встановлює принципів міжнародного приватного права. Внаслідок такої законодавчої невизначеності у правовій доктрині висувається різний перелік основних начал правового регулювання транскордонних приватноправових відносин, що справляє негативний вплив на практику застосування колізійних норм та обумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. В українській доктрині окремих монографічних досліджень, присвячених визначенню принципів міжнародного права немає, лише деякі аспекти автономії волі можна знайти в дисертаційній роботі В. І. Кисіля. Але достатньо значну увагу даному питанню приділяли російські вчені, зокрема М. Вольф, О. М. Макаров, О. Піленко, О. І. Абдулін, С. Б. Крилов, Л. О. Лунц, І. С. Перетерський.

Метою даної статті є за допомогою історичного аналізу визначити принципи, що склались під час становлення та формування міжнародного приватного права та шляхом аналізу положень Закону України «Про міжнародне приватне право» визначити загальні засади правового регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що пронизують всю систему цієї галузі права.

Викладення основного матеріалу. Перш за все, зазначимо, що з'ясування питання основних начал правового регулювання міжнародних приватних відносин тісно пов'язано з проблемою

визначення місця міжнародного приватного права в системі права, оскільки останнім часом з'являється все більше публікацій, що повністю дискредитують існування даної галузі як самостійної, мотивуючи це тим, такі галузі права як цивільне, трудове, сімейне та ін. охоплюють правове регулювання відносин і з іноземцями, що власне і породжує відсутність міжнародного приватного права. Але виходячи з вимог теорії права необхідними елементами для виділення галузі в якості самостійної є предмет та метод правового регулювання суспільних відносин. Деякі вчені зазначають ще й принципи.

Серед чисельних пропозицій стосовно виділення принципів на особливу увагу заслуговує думка О. М. Толочко. Автор, зокрема, пропонує виділяти принципи регулювання приватноправових відносин взагалі та принципи, які регулюють окремі групи таких відносин (колізійні принципи). При цьому, до перших включаються: принцип національної (внутрішньодержавної) юрисдикції щодо міжнародних приватних відносин; принцип колізійного регулювання; принцип безумовного застосування іноземного законодавства відповідно до колізійної норми; принцип диспозитивності (автономії волі); принцип одноразового застосування колізійної норми; принцип пріоритету норми міжнародного договору перед нормою національного законодавства. До спеціальних або колізійних принципів О. М. Толочко відносить основні колізійні прив'язки, визнані доктриною МПрП загальними правилами визначення права в регулюванні окремих сфер приватних відносин з іноземним елементом. Зокрема, до таких прив'язок, на думку дослідниці, належать: принцип місцезнаходження речі у відносинах власності; принцип місцезнаходження основного виконавця за угодою у договірних відносинах; принцип прапору у відносинах міжнародного перевезення тощо [1]. Більш чітко формулює систему принципів МПрП Л. П. Ануфрієва. Вона зазначає, що до основних засад МПрП слід віднести національний режим, взаємність, режим найбільшого сприяння, реторсії, публічний порядок, обхід закону та зворотне відсилання [2, 103]. Виходячи з аналізу запропонованих принципів, приходимо до наступних

висновків: О. М. Толочко в системі своєї системи принципів надає перелік колізійних прив'язок, що є сталими для багатьох держав. Але в теорії міжнародного приватного права це явище увійшло під назвою формули прикріплення, і навіть якщо розглядати їх як принципи, то виходить, що всі колізійні норми можуть вважатись принципами. Разом з тим, одним із основних начал він називає колізійне регулювання, внаслідок чого виникає запитання як співвідносяться принцип запропонованих прив'язок та власне колізійне регулювання. Крім того, загально визнаним є визначення колізійно-правове регулювання у якості методу правового регулювання міжнародного приватного права. Аналогічну помилку формальної логіки допускає і В. М. Завгородня, яка в якості принципу міжнародного приватного права називає принцип поєднання колізійного і матеріально-правового способів у регулюванні міжнародних приватних відносин. Звернемо увагу на те як згаданий науковець називає методи, — способами правового регулювання, що по-перше, породжує невизначеність у такому випадку методів міжнародного приватного права, а по-друге, якщо визначити колізійне та матеріально-правове регулювання у якості принципів міжнародного приватного права, то власне «безметодність» призводить до відсутності МПП в якості самостійної галуззі права взагалі. Л.П. Ануфрієва серед принципів визначає обхід закону, зворотне відсилання та відсилання до третьої держави, але дані категорії представляють собою правила колізійного регулювання, а міжнародне приватне право зводиться не тільки до колізійного регулювання, в результаті чого через відсутність універсальності вони не можуть бути визнані в якості принципів. Крім того, до принципів включаються і національний режим та режим найбільшого сприяння, що створює підстави для запитання: чому тоді до принципів не включений спеціальний чи преференціальний режими?

Вважаємо, що принципи міжнародного приватного права можна представити у вигляді трьохрівневої системи: перший рівень складають принципи приватного права, зокрема юридична рівність, автономія, добровільність, диспозитивність, координація, загальний дозвіл, правовий захист приватного інтересу та ін.; другий рівень складають принципи міжнародного публічного права, що справляють вплив на правове регулювання транскордонних приватноправових відносин (принципи поваги до прав людини; незастосування сили чи погрози силою; вирішення міжнародних спорів мирним шляхом; невтручання у внутрішні справи інших держав; співробітництва; недискримінації; рівноправ'я та самовизначення народів; суверенної рівності держав; добросовісного виконання

міжнародних договорів); і, насамкінець принципи власне міжнародного приватного права, вияв яких можливий через призму аналізу історії становлення МПП, яка в повній мірі відображає дієвість саме тих основних положень, що справляють вплив на регулювання впродовж тривалого часу.

Історія розвитку науки міжнародного приватного права показує, що колізійне регулювання відносин завжди спиралось на певні основи, формування яких обумовлювалось потребою міжнародного співробітництва або особливостями транскордонних приватних правовідносин. Так, Б. Дюмулен (1500 — 1566 рр.), автор численних коментарів до кутюмів, цікавий тим, що він уперше розвинув та обґрунтував так звану теорію автономії сторін при вирішенні колізійних питань. Думка його зводиться до того, що до договорів належить застосовувати право, яке мали на увазі сторони. Якщо в самому договорі це право недостатньо виражено, необхідно звертати увагу на обставини, за яких воля сторін була висловлена. Інакше кажучи, важливо усвідомити собі те право, що було в думках контрагентів і яке вони мали на увазі, хоча виразно й не назвали. Отже, в питаннях, що залежать від волі сторін, цей правник допускає вільний аналіз. Причому, за його погляду, воля сторін має бути чітко висловленою або такою, яку сторони лише мають на увазі при укладенні угоди, що впливає з обставин справи [3, 66]. Виведений у такий спосіб принцип автономії волі покладено в підґрунтя сучасних диспозитивних колізійних норм [4, 215].

Дійсно, законодавець також визначає дане положення у якості принципу правового регулювання відносин, зокрема п. 5 статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає автономію волі як принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права країни, що підлягає застосуванню до відповідних відносин. Автономія волі пронизує всю систему відносин міжнародного приватного права та в окремих відносинах проявляє регулятивну дію або повністю, або в обмеженому вигляді. Наприклад, під час укладення зовнішньоекономічних угод сторони можуть вибрати право будь-якої країни щодо змісту майже всіх правочинів, в той час як при захисті речових прав автономія волі обмежується вибором заявника або права держави, в якій знаходиться майно, або права країни суду. Свою дію автономія волі проявляє і в деліктних зобов'язаннях, і в питаннях сімейного та спадкового права.

Ф. Савіньї у своїй праці «Система сучасного римського права» (1849 р.) для врегулювання міжнародних колізій запровадив формулу, що значно вплинула на подальшу теорію конфліктного

права: «Для кожного правовідношення повинна бути знайдена та система права, до якої це правовідношення за своєю природою належить або якій воно підпорядковується (місце знаходження)». Ф. Савіні запропонував застосовувати в кожному окремому випадку закон, з яким відповідні правовідносини за своєю природою мали юридичний зв'язок, тобто в якому вони б знаходилися, так би мовити, на своєму місці. Ця формула привела науковця до висновку про необхідність вирішення конфліктних питань з урахуванням не територіальності правопорядків, а з погляду їх міжнародної спільності [5, 26]. В нинішній час цей принцип увійшов у правову реальність під назвою принцип найбільш тісного зв'язку. Найбільш тісний зв'язок визнається в якості загального начала регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, у зв'язку з тим, що він пронизує майже всі інститути міжнародного приватного права. Так, у договірних зобов'язаннях, у випадку, якщо сторони не скористались автономією волі для встановлення управомоченого правопорядку, для врегулювання відносин застосовується право країни, яке має більш тісний зв'язок із правочином. Вважається, що правочин більш тісно пов'язаний із правом країни, в якій сторона, що повинна виконати дію вирішального значення для змісту такого правочину, має своє місце проживання або місцезнаходження (ч.ч.2,3 ст.32).

При визначення правового статусу фізичних осіб принцип найбільш тісного зв'язку також знаходить свою реалізацію, зокрема частина 2 статті 16 визначає особистий закон біпатрида. Так, якщо фізична особа є громадянином двох або більше держав, її особистим законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю. В сімейному праві даний принцип знаходить свою реалізацію у правах та обов'язках батьків і дітей, але з умовою, що обране право є більш сприятливим для дитини.

Наступним принципом, що витримав перевірку часом, є дія публічного порядку. Дж. Манчіні (1817–1888 рр.), який висунув конфліктний принцип, що отримав потім широке визнання — національний, тобто застосування до правовідношення, ускладненого іноземним елементом, національного закону його учасника. Винятками із загального правила екстериторіальної дії національного закону він вважав лише випадки застосування категорії «публічний порядок» [6, 36]. У сучасній літературі застереження про публічний порядок розглядається здебільшого як категорія або інститут міжнародного приватного права, покликаний запобігати можливим негативним наслідкам колізійного відсилання до іноземного права, внаслідок

чого виявляється його значення для врегулювання всієї системи суспільних відносин, що складають предмет МПП, та обумовлює його визначення в якості керівного начала.

Висновки. Таким чином, система принципів міжнародного приватного права складається з трьох рівнів: принципів приватного права; принципів міжнародного публічного права, що мають значення для врегулювання міжнародних приватноправових відносин та власних принципів міжнародного приватного права, до яких відносяться автономія волі, найбільш тісний зв'язок та публічний порядок.

Література:

1. Толочко О. Принципы международного частного права / О. Толочко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2001. — № 2. — С. 24-29.
2. Ануфриева Л. П. Международное частное право : учебник : в 3 т. / Л. П. Ануфриева. — М. : БЕК, 2002. — Т. 1 : Общая часть. — 2002. — 288 с.
3. Kalensky P. Trends of International Private Law / P. Kalensky. — Prague : Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Science. — 1974. — 47 p.
4. Задорожна С. М. Історія принципів міжнародного приватного права / С. М. Задорожна // Проблеми законності. — 2009. — № 102. — С. 212-219.
5. Перетерский И. С. Международное частное право : учебник / И. С. Перетерский, С. Б. Крылов. — М. : Госюриздат, 1959. — 227 с.
6. Макаров А. Н. Основные начала международного частного права / А. Н. Макаров. — М. : Юрид. изд-во Наркомюста РСФСР, 1924. — 151 с.

Макаров И. М. Принципы международного частного права

Аннотация. В статье рассматривается проблема определения системы принципов международного частного права. Делается вывод о наличии трех уровней в системе принципов международного частного права.

Ключевые слова: принципы международного частного права, автономия воли, наиболее тесная связь, публичный порядок.

Makarov I. M. Principles of private international law

Summary. The paper considers the problem of defining the principles of private international law. It is concluded that there are three levels in the principles of private international law.

Key words: principles of private international law, the autonomy of the ox, the most closely linked, public policy.